

Halász Péter

Az „értelmes” és az „értelmetlen” operajátszásról

Egy behavazott flamand faluban járunk a XVI. század közepén. Vörös ruhás vallon lovasok és vastag páncélos, lándzsát hordozó spanyol katonák fosztogatják a házakat, bemásznak az ablakon, berúgják az ajtókat. Hiába könyörög a protestáns lakosság térdre borulva, nincs kegyelem. Az egyik spanyol katona kezéből egy halott csecsemő lóg. A kutyák riadtan ugatnak, az asszonyok jajveszékének.

A képet 1565-ben festette a zseniális idősebb Pieter Bruegel. Címe: *A betlehemi gyermekgyilkosság*.

A festmény, amely a londoni Hampton Courtban látható, eredetileg valóban a *Máté evangéliumából* vett történetet ábrázolja. A festő többször átfestette művét, s az eredmény egy nagyon izgalmas, szinte színházias műalkotás lett. Gondoljuk csak meg, milyen erős párhuzam, hogy a katolikus spanyol hadsereg katonái Heródes római harcosaihoz hasonlóan Betlehemből kifosztanak egy leigázott falut, és legyilkolják az ártatlan gyermekeket.

Ez a nagyon erős mondanivaló minden kétséget kizáróan szíven ütötte a korabeli embereket. Ez egy művészettörténeti párhuzam a rendezői színházra, és nem azért, mert a katonák XVI. századi ruhákat viselnek, nem pedig ókoriakat, vagy mert egyértelműen Németalföldön járunk, és nem Izraelben. A fő oka ennek az, hogy a közismert bibliai történet olyan megvilágításba kerül, amely rögtön más fénybe helyezi mind az eredeti történetet, mind az akkori flamand aktuálpolitikai történeteket.

Kedves barátom, Vizinczey István (aki miután aktívan részt vett az '56-os forradalomban, emigrálni kényszerült, és Stephen Vizinczey néven lett nemzetközileg ismert angol nyelvű regényíró) mesélte nekem, hogy ifjúkorában, amikor a Nemzeti Színházban Major Tamás játszotta III. Richárdot, bár a darab „hagyományos” előadásban ment, minden néző tudta, hogy a történet mennyire aktuális, és miről is szól valójában.

Halász Péter a Magyar Állami Operaház megbízott fő-zeneigazgatója. A vitában eddig megjelent írók: Pál Tamás (2013. július), Molnár Szabolcs és Márok Tamás (2013. augusztus), Rockenbauer Zoltán (2013. szeptember), Kolozsi László (2013. október), Fischer Ádám (2013. november), Almási-Tóth András (2013. december), Marton Árpád (2014. január), Tóth Antal (2014. február), Koltai Tamás (2014. április), Fischer Iván (2014. május).

Olyan helyeken tapsolt az akkori budapesti közönség, ahol az ötvenes évek angol publikuma bizonyosan csöndben nézte volna az előadást. Akkor és ott a színház segített abban, hogy a magyar nézők tisztábban lássák és perspektívába helyezték mindazt, ami körülöttük és velük történik.

Egy festményről és egy prózai előadásról volt szó eddig, de úgy gondolom, Tolsztojt idézve, hogy mint minden műalkotásnak, az operának is az a dolga, hogy „táplálékul szolgáljon” a befogadójára számára.

A historizáló színjátszás a romantika találmánya. Shakespeare korában például nem tógában játszották a *Julius Caesart*, hanem az akkori divat szerinti ruhákban, de ez mit sem változtatott a darab mondanivalóján.

Számomra a kérdés sosem az, hogy ún. „rendezői” vagy ún. „hagyományos” opera-előadást látok-e, hanem hogy megérint-e engem érzelmileg vagy intellektuálisan (legjobb esetben mindkét módon) a produkció. Sajnos a fenti fogalmak tisztázatlanok. Általam teljesen konzervatívnak ítélt rendezéseket neveznek modernnek csak azért, mert például egy Mozart-opera hősei, mondjuk, farmergatyában mobiltelefonálnak a színpadon, pedig az égvilágon semmi sincs a rendezésben, ami új fénybe helyezné bármelyik szereplőt, a történetet vagy akár egy markáns gondolat mentén az opera egészét, és a karakterek sem hihetőek.

De legalább ilyen unalmas lehet egy ún. hagyományos előadás, ahol ugyan a vívászhoz kardot használnak, és ha imádkozni kell, akkor térdepelve, összekulcsolt kézzel az ég felé tekintve énekelnek, az előadás mégis üres, nem jut el a szívünkig, mert nem őszinte érzelmeket fejez ki, és amit látunk, nem reflektál egyetlen olyan gondolatra sem, amelyet izgalmasnak találunk.

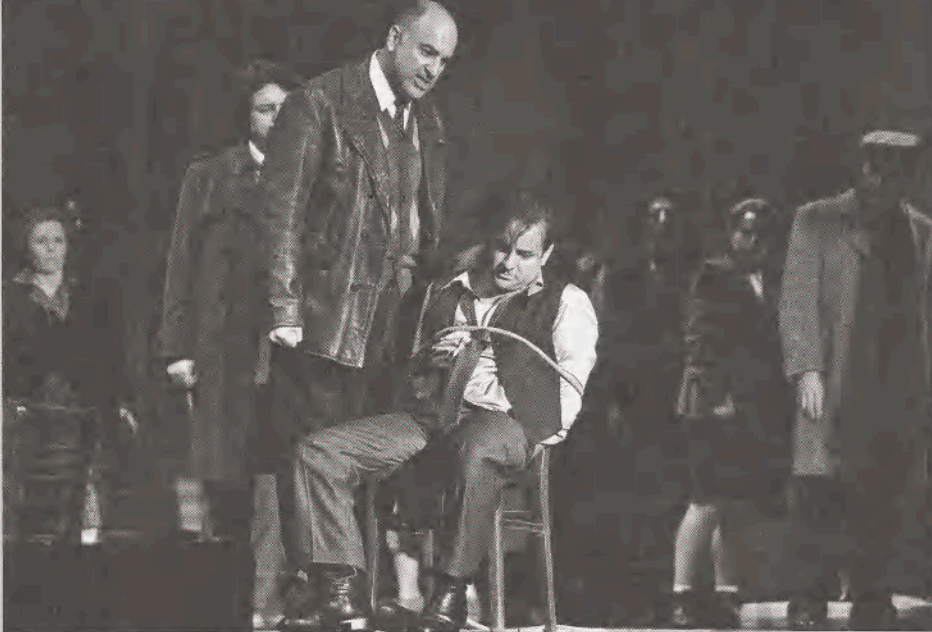
Verdi egy levelében, arról ír, hogy őt elsősorban nem az érdekli, hogy a *Traviata* címszereplőjének mennyire szép a hangszíne, hanem az, hogy mennyire képes az érzelmeket énekével közvetíteni, és mennyire hihető karakter a színpadon.

Az opera olyan műfaj, amely közvetlenül meg tudja érinteni az emberi szívet. A koncertszerű opera-előadás sokkal absztraktabb élmény, mint egy operaházi, egy prózai színházi előadás pedig ritkán tud olyan mélyen szólni a lélekhez, mint a zene.

Az opera a romantika koráig olyan műfaj volt, amelyben nem játszották régebbi korok szerzőinek darabjait,

Mézey Béla felvétele

Hans Jörg Michel felvétele

BALRA: Norma (Magyar Állami Operaház, 2003)

JOBBRA: Norma (Salzburgi Ünnepi Játékok, 2013-ban a világ legjobb opera-előadásának választott produkció)

mert az emberek mindig valami új műre voltak kíváncsiak. Bizonyos történetek, témák, szereplők újból és újból felbukkantak a színpadon. A párhuzam a mai moziba járási szokásokkal nem is olyan távoli. Sok ezer opera íródott 1600 óta, ám mi mostanában mégis egy jóformán ötven darabból álló kánont játszunk újra és újra. Ennek legnagyobb része fantasztikus zene, és nem véletlen, hogy minden generáció meg akar ismerkedni ezekkel a csodálatos művekkel.

A „rendezői” és a „hagyományos” operajátszás kérdéskörének a forrását én a repertoár szűkülésében látom. Egy ősbemutatón ritkán merül fel a (paradox) kérdés, hogy vajon „hagyományos” előadást látunk-e. A modern zenés színház – minden híreszteléssel ellentétben – él, még akkor is, ha nem áll olyan közel a közönséghez, mint amikor is, a XIX. században. Számos kitűnő szerző alkot ma is valóban nagyszerű műveket. A zenés színház viszont egyre gyakrabban eltávolodik a hagyományos operai formáktól, eszközöktől és még a játszóhelyektől is.

A zenei képzés az iskolákban sajnos eléggé siralmas, a házi muzsikálás szinte kihalt, az emberek többsége nem rendelkezik zenei képzettséggel, és könnyebben fogyasztható zenét szeretne hallani. Nekik már a száz évvel ezelőtt íródott operák is túl modernnek hangznak, és ezért nem is lehet hibáztatni őket.

A mindenkori közönség ugyanakkor mégiscsak valami újat szeretne látni. Sok színház számára ezért nem maradt más, mint a régi kánont új köntösbe bújtatni. A népszerű darabokat újra és újra előveszik az operaházak, hogy a közönség jöjjön be, ugyanakkor hogy valami újjal is tudjanak szolgálni, és a produkciónak híre menjen, gyakran „újszerű” rendezésben mutatják be a darabot.

Az operák zenei megközelítése sem marad változatlan, elég arra emlékeznünk, hogy mennyire megváltozott a barokk operák és a bécsi klasszikusok előadómódja az elmúlt évtizedekben. Nikolaus Harnoncourt szerint „Mozart egy domb, mi pedig a domb körül

mászkáló hangyák vagyunk, akik mindig más megvilágításból látjuk a dombot”.

A mindenkori színházi és zenei ízlés változik, és ez szerintem így van rendjén – ideális esetben ennek viszsza is kell tükröződnie a régebbi korok darabjainak előadásmódjában. Úgy gondolom, hogy minden művészi megnyilvánulás egyik legfontosabb kiindulópontja, hogy az alkotó vagy az interpretátor kérdéseket tegyen fel, és válaszokat keressen rájuk. A helyes kérdés feltétele sokkal fontosabb, mint egy rossz válasz. Számos régebbi zenei interpretáció és operarendezés, amely konzekvensen követ egy esztétikát és egy művészi gondolatot, örökifjú maradt.

Én a konfliktust nem is a „hagyományos” és a „rendezői színház” kérdésében látom, hanem az „értelmes” és az „értelmetlen” színház kérdésében. Számomra az „értelmes” színház az, amikor egy élménnyel gazdagabban megyek ki az előadásról. Szerintem teljesen legitim lehet egy klasszikus darab átértelmezett előadása, de ez a kezdeményezés gyakran azért válik veszélyessé, mert egy remekmű mércéjéhez mérten a legtöbb esetben bizony alulmarad egy újítani akaró rendező vagy egy karmester. Viszont a régi repertoár-előadásokat estéről estére igazi zenei és rendezői munka és gondolat nélkül újra és újra elővenni teljesen „értelmetlen” színház, gyakran akár károsabb, mint egy félresikerült újraértelmezés. Kicsit olyan, mint a *Parsifal* Grál-lovagjainak rutinszerű, kiüresedett ceremóniája.

A probléma megoldását két helyütt látom: először is új darabok kellenek, amelyek nyugodtan feszegethetik a hagyományos operai kereteket mind zeneileg, mind a színpadi megvalósítás tekintetében. Másodsor: őszinte és mélyreható zenei és rendezői műhelymunkára van szükség az operaházakban, olyan karmesterekre és rendezőkre, akik közösen gondolnak valamit az operáról, és tudják az okát, miért játszanak egy bizonyos darabot, s mit akarnak vele mondani, mit értettek meg a mai emberek életéből, s mik azok az aktuális kérdések, dilemmák, melyekre az adott mű választ adhat.